

ΚΑΛΛΙΟΠΗΣ ΓΙΑΝΝΟΥΛΙΔΟΥ : V. E. G. Kenna : **Cretan Seals**, Oxford, Clarendon Press, 1960.

Εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς ἐκδόσεις τοῦ 1960 συγκαταριθμεῖται τὸ ἐκδοθὲν ἐν Ὁξφόρδῃ (Clarendon Press) βιβλίον τοῦ V. E. G. Kenna, ὑπὸ τὸν τίτλον «Κρητικαὶ σφραγίδες» (Cretan seals). Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐξ 158 σελίδων κειμένου (4ου σχήματος), μὴ ἀριθμουμένων τῶν δεικτῶν (index) ὑλικῶν, τόπων προελεύσεως, γενικοῦ ἀνευ αὔξοντος ἀριθμοῦ σελίδος δεικτοῦ, ὡς καὶ ἐξ 23 σελίδων, αἱ ὁποῖαι περιέχουν σχέδια καὶ φωτογραφίας τῶν πρώτων ἠριθμημένων 59 σφραγίδων, μόνον φωτογραφίας μέχρι τοῦ αὔξοντος ἀριθμοῦ 398 (ἦτοι τῆς 15ης σελίδος), εἰκόνας 52 σφραγισμάτων (μέχρι τῆς 17ης σελίδος) καὶ εἰκόνας 49 περιφερικῶν πολυτίμων λίθων (μέχρι τῆς 20ῆς σελ.). Αἱ σελίδες 20—23 περιλαμβάνουν τοὺς ἀμφισβητούμενους λίθους. Τὰ περιεχόμενα τοῦ βιβλίου ἀρχίζονται ἀπὸ καταλόγου τῶν σχεδίων τοῦ κειμένου τῆς λατινιστὶ ἠριθμημένης σελίδος IX μέχρι τοῦ λατινιστὶ ὁμοίως ἠριθμημένου καταλόγου συντομογραφιῶν XIII.

Εἰς τὸ γενικὸν μέρος περιέχονται :

Εἰσαγωγή.

I. Ἀρχαία γλυπτική.

II. Σφραγίδες τῆς ΠΜ περιόδου καὶ τῆς πρώτης μεταβατικῆς φάσεως : ΠΜ II περιοχαί. Ἐκτίμησις τῶν σφραγίδων Σφουγγαρά. Σύγκρισις τῶν σφραγίδων τοῦ Μόχλου μὲ ἄλλας πρώιμους Κρητικὰς σφραγίδας. Ἄλλοι πρώιμοι ἐγχάρακτοι λίθοι. Ἡ τρίπλευρος πρισματικὴ χάνδρα. Σφραγίδες ἐκ τῶν θόλων τῆς Μεσσαράς. Ἡ ὑπαρξίς δύο γλυπτικῶν παραδόσεων. Ἡ πρώτη μεταβατικὴ φάσις. Ἡ χρῆσις εἰς Μεσσαρὰν τοῦ τριπλεύρου πρίσματος. Παράρτημα I. Τὸ σχῆμα τῶν Κρητικῶν σφραγίδων. Παράρτημα II. Ἡ χρῆσις τῆς σπείρας εἰς τὰς Μινωικὰς σφραγίδας.

III. Ἡ ΜΜ περίοδος καὶ ἡ δευτέρα μεταβατικὴ φάσις : ΜΜ σφραγίδες ἐκ τῶν θόλων τῆς Μεσσαράς. Ἡ παρακμὴ τῶν σφραγίδων κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ΜΜ περιόδου. Ἡ χρῆσις τῶν δύο νέων σχημάτων. Σημεῖα ἀναρρώσεως. Ὁ στελεχόσημος σφραγιστῆρ (stalk - shaped signet). Νέα τεχνικὰ μέθοδοι ἐπὶ σκληροτέρας ὕλης. Ὁ γενικὸς χαρακτήρ τῶν ΜΜ II σφραγίδων. Τὸ ἱερογλυφικὸν ἀπόθεμα. Σφραγίσματα ἐκ τῶν ναϊκῶν καταθέσεων (Temple Repositories). Ἡ δευτέρα μεταβατικὴ φάσις. Ὁ περιαιπτικὸς πολύτιμος λίθος. Νέα πειράματα κατὰ τὴν χάραξιν τῶν σφραγίδων τῆς δευτέρας μεταβατικῆς φάσεως.

IV. Ἡ ΥΜ περίοδος : Τὰ πρωιμώτερα σφραγίσματα. Διαφοραὶ σφραγισμάτων Ζάκρου καὶ Ἀγ. Τριάδος. Τὸ ἀπόθεμα τοῦ Βαφειοῦ. Ἡ σημασία τῆς ἀνεπαρκούς ἐπεξεργασίας τοῦ ἀποθέματος τοῦ Βαφειοῦ. Κρητικὰ ἐγχάραξις σφραγίδων τῆς ΥΜ II ἐποχῆς. Ἀνακτορικὰ σφραγίσματα ἐκ Κνωσοῦ. Ἀποτελέσματα τινα τῆς μὴ Κρητικῆς σφραγιστικῆς τεχνοτροπίας. Ἡ χρῆσις τοῦ σφραγιστικοῦ κυλίνδρου κατὰ τοὺς ΥΜ χρόνους. Ὁ χαρακτήρ τῆς Μινωικῆς τεχνοτροπίας τῆς σφραγίδος μετὰ τὴν πτώσιν τῶν ἀνακτόρων. Παράρτημα III. Ὁ περιαιπτικὸς λίθος τῆς ΥΜ περιόδου.

V. Τεχνική.

VI. Ἡ ἐπιρροὴ τῶν Κρητικῶν τεχνοτροπιῶν τῶν σφραγίδων.

Μέρος II. Κατάλογος τῶν μινωικῶν σφραγίδων τῆς συλλογῆς Ashmolean. Ἡ συλλογὴ Ashmolean. Αἱ μετρήσεις τῶν σφραγίδων. Ἐγχάρακτοι λίθοι καὶ σφραγίδες τῆς ΠΜ περιόδου. Ἐγχάρακτοι λίθοι καὶ σφραγίδες τῆς ΜΜ περιόδου. Σφραγίδες καὶ ἐγχάρακτοι πολύτιμοι λίθοι τῆς ΥΜ περιόδου. Σφραγίσματα. Περιφερικοὶ πολύτιμοι λίθοι. Λίθοι ἀμφιβόλου γνησιότητος. Συμφωνία καταγραφῆς καὶ ἀριθμῶν καταλόγων (Concordance of register). Συλλεγεῖσα βιβλιογραφία. Δείκτης ὑλικῶν. Δείκτης προελεύσεων. Γενικὸς δεικτῆς. Ἐν τέλει : Μοτίβα συλλεγεῖσων πρώιμων τριπλεύρων πρισματικῶν χανδρῶν. Πίνακες.

Ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου «Κρητικαὶ σφραγίδες» προσδιορίζεται χρονολογικῶς διὰ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ καταλόγου τῶν περιεχομένων. Σκοπὸς τοῦ συγγραφέως εἶναι νὰ

ἐντάξει τὰς Μινωικὰς σφραγίδας τοῦ Μουσείου τῆς Ὁξφόρδης (Ashmolean Museum) εἰς τὸ γενικώτερον πλαίσιον τῆς ὅλης συγχρόνου γλυπτικῆς τῶν λαῶν τῆς Αἰγύπτου, Μεσοποταμίας, Συρίας, τῆς περιοχῆς τοῦ Ἰνδοῦ, τῶν Χετταίων, ἐιδικώτερον δὲ τῆς Μινωικῆς Κρήτης καὶ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος.

Ὁ συγγραφεὺς ἔχει δαμάσει δημιουργικῶς πολυάριθμον ὕλικόν, ἡ ἔρευνα τοῦ ὁποῦο δυσχεραίνεται εἰσέτι, λόγῳ τοῦ μικροπέδου τῆς ἐπιφανείας καὶ τοῦ ἀκαθορίστου ἢ ἐφθαρμένου ἐνίοτε ἐπ' αὐτῆς σχεδίου.

Ἡ ἀναδρομὴ τοῦ συγγραφέως πρὸς συλλογὴν τοῦ ὕλικου τοῦ ἐντὸς αὐτῶν τῶν χώρων εὐρέσεως καὶ ἡ συνεξέτασις τούτου μετὰ τῶν ἄλλων ἐκ τῆς αὐτῆς ἀνασκαφῆς εὐρημάτων συντελεῖ εἰς τὴν ἀποφυγὴν ἐνδεχομένων ἐσφαλμένων συμπερασμάτων ἐκ τῆς μὴ ἀληθοῦς γνώσεως τῆς τοπικῆς προελεύσεως σφραγίδων πωληθεισῶν ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλων ἢ χωρικῶν, τίθεται δὲ οὕτως ἐπὶ τοῦ ὄλου βιβλίου ἢ σφραγίς τῆς προσπαθείας μᾶς ἀκρῶς θετικῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης.

Ὁ Κερρα ἀναφέρεται εἰς τὰ προβλήματα τῶν σφραγίδων ἢ τῶν τυπωμάτων των συγκριτικῶς, μὲ μικροτέραν (ἐντὸς προϊστορικοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους) ἢ μεγαλυτέραν (ἐντὸς τοῦ συγχρόνου προϊστορικοῦ κόσμου) ἀκτίνα ἐρεύνης.

Ὅπως δὴποτε διὰ τὴν ἐργασίαν τοῦ Κερρα δύναται νὰ ἰσχύσῃ τὸ «οὐ πάνυ γε ῥᾶδιόν ἐστιν εὐρεῖν ἔργον, ἐφ' ᾧ οὐκ ἂν τις αἰτίαν ἔχοι· χαλεπὸν γάρ οὕτω τι ποιῆσαι ὥστε μὴδὲν ἄμαρτεῖν, χαλεπὸν δὲ καὶ ἀναμαρτήσαντας μὴ ἀγνώμονι κριτῇ περιτυχεῖν».

ΚΑΛΛΙΟΠΗ Μ. ΓΙΑΝΝΟΥΛΙΔΟΥ

* *

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΙΩ. ΜΕΡΕΝΤΙΤΟΥ, *Ὁ Ἰουδαῖος λόγιος Ἀρτάπανος καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ. (Γλωσσικόν, φιλολογικὸν καὶ θρησκευτικὸν ὑπόμνημα εἰς κείμενα τῆς ἑλληνιστικῆς γραμματείας)*. Ἐν Ἀθήναις 1961, σελ. 191.

Ὁ ὑπομνηματισμὸς φιλολογικῶν κειμένων εἶναι ἔργον γονιμώτατον διὰ τὰς φιλολογικὰς σπουδὰς, ἀλλὰ καὶ δυσχερέστατον. Ἀπαιτεῖ οὐ μόνον νὰ τυγχάνῃ ὁ ὑπομνηματιστὴς προικισμένος μὲ ἐξαιρετικὴν κριτικὴν δεξυδέρκειαν πρὸς διάγνωσιν τῆς γνησιότητος τῆς παραδόσεως καὶ μὲ ἰκανότητα πρὸς μαντικὴν διεΐσδυσιν εἰς τὸ ἀποκεκρυμμένον κάτω ἀπὸ τὰ λεκτικὰ δεδομένα νόημα, ἀλλὰ καὶ νὰ εἶναι κάτοχος πλουσιωτάτης καὶ εἰς βάθος καὶ εἰς πλάτος παιδείας. Ἐνεκα τούτου συμβαίνει εἰς περιόδους κάμψεως τῶν φιλολογικῶν σπουδῶν νὰ μὴ βλέπουν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος συγγραφαὶ ὑπομνηματιστικοῦ περιεχομένου. Εἰς τοιοῦτους καιροὺς θεωρεῖται ἐπαρκῆς ἢ κατὰ προσέγγισιν, ἄνευ ὑπευθύνου ἐκ μέρους τοῦ μελετητοῦ ἀνερευνήσεως, γνωριμία μὲ τὰ κείμενα. Ἡ ἐπίπονος ὑπομνηματιστικὴ ἐργασία οὐ μόνον ἐγκαταλείπεται, ἀλλὰ καὶ διαβάλλεται ὡς ἔνδειξις δῆθεν στενῆς καὶ σχολαστικῆς νοοτροπίας. Ἀπλοποιούντες τὰ πράγματα οἱ τοιαῦτα φρονούντες διακηρύττουν ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἔλθωμεν εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸ πνεῦμα, χωρὶς νὰ ἐμβαθύνωμεν μὲ εὐλάβειαν εἰς τὸ νόημα τῶν σημάτων, ἅτινα τοῦτο διὰ τοῦ λόγου ἀπευθύνει πρὸς ἡμᾶς. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἀσυστάτους καὶ ἐπιζημίους διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν πρόοδον ταύτας δοξασίας ὁ Κ. Μερεντίτης δὲν ἐδίστασε νὰ ἀναλάβῃ τὸν ἐκ πάσης ἐπόψεως ὑπομνηματισμὸν τοῦ κειμένου τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Ἀρταπάνου καὶ νὰ ἀντικρύσῃ τὰ ὑπ' αὐτῶν τιθέμενα ποικιλώτατα καὶ δυσχερέστατα προβλήματα. Ὁ ὑπ' αὐτοῦ ἀναληφθεὶς πνευματικὸς μόχθος ἐστέφθη ὑπὸ πλουσίων ἐπιτευγμάτων, ὡς τοῦτο γίνεται φανερόν ἐκ τῆς μελέτης τῆς ἀνωτέρω σημειουμένης λαμπρᾶς ὑπομνηματιστικῆς συγγραφῆς του.

Ὁ Ἀρτάπανος ὑπῆρξε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα Ἀλεξανδρινὸς Ἰουδαῖος ζήσας κατὰ τὸν 2ον π. Χ. αἰῶνα. Ὅπως προκύπτει ἀπὸ μαρτυρίαν τοῦ Εὐσεβίου, εἶχε γράψαι